

กรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์:
กรอบวิเคราะห์ใหม่ในการศึกษาขบวนการทางสังคม *

Good Frames: The New Approach in
Social Movement Studies

ศิริโสภา สันติสุขภูธร¹, และ ประไพศิริ สันติสุขภูธร²
Sirisopa Sunitissadeekorn¹, and Prapaisiri Santitissadeekorn²
วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้¹
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่²
School of Administrative Studies, Maejo University¹
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus²
Corresponding Author, E-mail: sirisopa@mju.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากรอบวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม ด้วยวิธีการศึกษาเชิงเอกสารจากตำรา บทความวิชาการและงานวิจัย จากนั้นจึงนำผลการศึกษามาวิเคราะห์และอธิบายด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการศึกษา พบว่าทฤษฎีกรอบโครงความคิดของเดวิด สโนว์และแนวคิดอุดมการณ์ดั้งเดิม-จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ของอันโตนิโอ กรัมสกี สามารถนำมาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อศึกษาขบวนการทางสังคมในมิติเชิงอุดมการณ์ได้ ผู้เขียนเสนอให้ขยายหน้าที่การสร้างกรอบโครงความคิดหลัก ด้วยการสร้าง “กรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์” ซึ่งนอกจากจะทำให้รู้ว่าอุดมการณ์ดั้งเดิมใดเป็นรากฐานปัญหาและความทุกข์ร้อนที่เกิดขึ้นแล้ว ยังทำให้ขบวนการทาง

* ได้รับบทความ: 26 ตุลาคม 2565; แก้ไขบทความ: 20 มกราคม 2566; ตอรับตีพิมพ์: 27 มกราคม 2566

สังคมรู้ว่าจะประกอบสร้างอุดมการณ์ใดที่เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ให้เกิดขึ้นกับมวลชนในสังคม การเปลี่ยนแปลงในระดับอุดมการณ์เป็นการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่มีความมั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม; กรอบโครงความคิด; โลกทัศน์แบบดั้งเดิม; กรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์

Abstract

This article aims to propose an approach in social movement. The current work employed documentary research using the academic textbooks, academic articles, and research papers.

The results were analyzed and then explained by a descriptive analysis method. It was proposed that Snow's Frame theory and Gramsci's common sense - good sense could be used together to study ideologies related to social movements. The authors introduced the extension of core framing tasks by framing "a good frame". This paper did not only present the common-sense causing problems and grievances but also present a protocol for constructing a new ideology to create a good sense. Therefore, the ideological changes might be a sustainable impact on the society.

Keywords: social movement; frames; good sense; good frame

1. บทนำ

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา การศึกษาขบวนการทางสังคมและปฏิบัติการรวมหมู่ของผู้คน ดำเนินผ่าน 3 ทฤษฎีหลัก ได้แก่ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource mobilization theory) ซึ่งเป็นกรอบวิเคราะห์ที่มุ่งศึกษาการรวบรวมทรัพยากรต่าง ๆ เช่น เงินทุน หรือกำลังคน มุ่งการศึกษารูปแบบองค์กรของขบวนการทางสังคม (Social movement organization-smos) เน้นการสร้างสำนึกการรับรู้ให้กับปัจเจกและองค์กรมุ่งศึกษากระแส

การหลั่งไหลของทรัพยากรและอธิบายผลได้ผลเสียที่ปัจเจกหรือองค์กรได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมของขบวนการทางสังคม ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political process theory) ซึ่งเป็นกรอบวิเคราะห์ที่เน้นการอธิบายและวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมโดยให้ความสำคัญที่สิ่งแวดล้อมทางการเมือง (Political environment) ที่ขบวนการทางสังคมเผชิญอยู่ โดยเฉพาะในมิติของโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity structures) อย่างไรก็ตาม การอธิบายปฏิบัติการรวมหมู่ (Collective action) ด้วยสองทฤษฎีดังกล่าวยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะการละเลยมิติปัญหาและความทุกข์ร้อน อารมณ์ของผู้คน รวมทั้งวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้เกิดการประท้วงหรือการรวมตัวเป็นขบวนการทางสังคม จึงมีการพัฒนาทฤษฎีกรอบโครงความคิด (Frame theory) ขึ้นมาโดยเชื่อมโยงมุมมองจิตวิทยาสังคมเข้ากับมุมมองการระดมทรัพยากร และสร้างความหมายใหม่ให้กับสิ่งที่ขบวนการเรียกร้องเพื่อให้เกิดความสนใจและตระหนักถึงสิ่งที่ขบวนการเรียกร้อง ซึ่งนำมาสู่การสนับสนุนจากส่วนต่างๆ ของสังคม (เอกพลณัฐ ญัฐพัตธนันท์, 2556)

การสร้างกรอบโครงความคิด (Framing) ถูกนำมาอธิบายให้ชัดเจนขึ้นโดยเดวิด สโนว์ (David Snow) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันและคณะนักวิชาการในเครือข่าย สโนว์อธิบายการเข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของผู้คนในสังคม ด้วยการขยายมุมมอง “การวิเคราะห์กรอบประเด็น” (Frame) ของเออร์วิน กอฟแมน (Erving Goffman) ให้มีความชัดเจนและเหมาะสมกับการนำมาใช้ศึกษาขบวนการทางสังคม สโนว์อธิบายว่าขบวนการทางสังคม รวมทั้งนักกิจกรรม มีหน้าที่ในการนำเสนอประเด็นความทุกข์และความเดือดร้อน (Problems and Grievances) มาสร้างกรอบโครงความคิดหลัก (Core framing task) 3 ประเภท ได้แก่ กรอบวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic frame), กรอบเสนอทางออก (Prognostic frame) และกรอบจูงใจ (Motivational frame) เพื่อสื่อสารสู่กลุ่มเป้าหมายและสาธารณะ ให้เกิดการตีความไปในทิศทางที่ขบวนการทางสังคมต้องการ เกิดความเห็นชอบกับเป้าหมายและเข้าร่วมเคลื่อนไหวในกิจกรรมประเภทต่างๆ ที่ขบวนการทางสังคมจัดขึ้น (Snow, Rochford, Worden, & Benford, 1986)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าทฤษฎีกรอบโครงความคิดของสโนว์ จะให้ความสนใจกับมิติปัญหาความทุกข์และอารมณ์ของผู้คนในสังคม แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทฤษฎีนี้มิได้อธิบาย คือ มิติเชิงอุดมการณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเข้าร่วมและการสนับสนุนขบวนการทางสังคมเช่นกัน ดังที่ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และ เควิน ฮิววิตสัน (2552) ชี้ว่าสิ่งหนึ่งที่ผู้ศึกษาขบวนการทางสังคมพึงต้องนำมาพิจารณา คือ มิติทางอุดมการณ์ และมิติของความเข้มแข็ง-อ่อนแอของการ

ต่อสู้เพื่อการช่วงชิงทางอุดมการณ์ (Ideology/ Hegemonic struggle) ของขบวนการทางสังคมหนึ่งๆที่เกิดขึ้นและมีอยู่ท่ามกลางการไหลเวียนของอุดมการณ์จำนวนมาก การวิเคราะห์มิติทางอุดมการณ์จะทำให้สามารถอธิบายได้ว่าในช่วงเวลาหนึ่งๆ ขบวนการทางสังคมเคลื่อนไหวและต่อสู้ภายใต้อุดมการณ์ความคิดใดเป็นรากฐาน รวมทั้งกรณีที่น่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ความคิดเมื่อบริบททางสังคมและการเมืองเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะเป็นการขยายขอบเขตของการศึกษาขบวนการทางสังคมภายใต้กรอบวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New social movement) จึงเสนอให้มีการทบทวนและรื้อฟื้นการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์มากกว่าแค่คำอธิบายที่กรอบวิเคราะห์กระแสหลักจะอธิบายได้ ด้วยการกลับมาคิดถึงกรอบวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์อื่น ๆ ที่จะมีส่วนช่วยในการอธิบายความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้

ดังนั้น ผู้เขียนจึงนำกรอบวิเคราะห์อุดมการณ์ดั้งเดิม-จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Common sense -Good sense) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) มาใช้วิเคราะห์มิติอุดมการณ์ที่ปรากฏและมีอยู่ขบวนการทางสังคม เพื่อการอธิบายถึงอุดมการณ์ดั้งเดิมในฐานะที่เป็นรากฐานของปัญหาและความทุกข์ร้อน (Roots of problems and grievances) และอุดมการณ์ใหม่ในฐานะที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การปฏิบัติการรวมหมู่ (Collective action) ของมวลชนในขบวนการทางสังคม

2. กรอบโครงความคิดในขบวนการทางสังคม (Frames in social movement)

“กรอบโครงความคิด” ตามทัศนะของเดวิด สโนว์ มีรากฐานมาจากแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์และการประกอบสร้าง (Constructionist) ซึ่งเห็นว่าความหมาย มีได้มาพร้อมกับวัตถุ เหตุการณ์ หรือประสบการณ์ที่ผู้คนเผชิญ และมีได้เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ หากแต่เกิดจากกระบวนการสื่อสารระหว่างกัน กระบวนการรับรู้และกระบวนการตีความ นักวิชาการที่ศึกษาขบวนการทางสังคมด้วยกรอบวิเคราะห์ทฤษฎีกรอบโครงความคิด จะให้ความสนใจไปที่มิติของการประกอบสร้างชุดความหมาย (Meaning construction) ของขบวนการทางสังคมและนักกิจกรรม รวมทั้งการประกอบสร้างความหมายของขบวนการฝ่ายตรงข้าม และการต่อสู้ของกรอบโครงความคิด (Snow, 2004)

ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2552) อธิบายว่าหัวใจสำคัญของทฤษฎีกรอบโครงความคิด คือ การมองว่าปัญหาความเดือดร้อน (Grievances) และการประกอบสร้างทางสังคม (Social construction) เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนตายตัว มีลักษณะที่ผันแปรสลับไหลไปตามปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละบริบทเวลาและสถานที่ที่แตกต่างกัน โดยทฤษฎีกรอบโครงความคิดเป็นการขยายมิติของกระบวนการระดมทรัพยากรที่มีใช้เงิน แรงงาน เวลา แต่เป็นการระดมพลังสนับสนุนผ่านการเชื่อมโยงในมิติทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อและทัศนคติ

การสร้างกรอบโครงความคิด (Framing) จึงนับว่าเป็นภารกิจหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement), องค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement organization) และนักกิจกรรม (Activist) สโนว์เรียกหน้าที่ในการสร้างกรอบโครงความคิดว่า “หน้าที่ในการสร้างกรอบโครงหลัก” (Core framing task) ซึ่งมีลักษณะเป็นการประกอบสร้างชุดความหมาย (Meaning construction) ให้เกิดความเข้าใจร่วมกันต่อสิ่งที่ปัญหาและความทุกข์ร้อนที่เกิดขึ้นในสังคม รวมทั้งเสนอทางออกของปัญหาเหล่านั้น เมื่อการนำเสนอกรอบโครงความคิดหรือชุดความหมายเหล่านั้นถูกตีความไปในทิศทางตรงกับความเข้าใจของมวลชน แนวโน้มที่มวลชนจะเข้าร่วมสนับสนุนและเข้าร่วมกิจกรรมกับขบวนการเคลื่อนไหวก็จะมีเพิ่มขึ้น ดังที่ Benford & Snow (2000) เชื่อว่าความสำเร็จของการระดมพลังมวลชน อยู่ที่ประสิทธิภาพของกรอบโครงความคิดว่าจะสามารถโน้มน้าวใจคนให้เข้าร่วมได้มากน้อยเพียงใด กรอบโครงความคิดจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคม Snow & Benford (1988) อธิบายว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม องค์กรเคลื่อนไหวรวมถึงนักกิจกรรม มีภารกิจหน้าที่ในการสร้างกรอบโครงความคิดหลัก (Core framing tasks) ให้ออกมาเป็น 3 กรอบโครงได้แก่ กรอบวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic Frame), กรอบเสนอทางออก (Prognostic frame) และกรอบจูงใจ (Motivational frame) ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

2.1 กรอบวินิจฉัยปัญหา (Diagnostic Frame) คือ การระบุหรือนิยามว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหา (Problems) หรือความทุกข์ร้อน (Grievances) ที่เกิดขึ้น ผู้ใดเป็นต้นเหตุของปัญหาเหล่านั้น และผู้ใดจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ โดยนักกิจกรรม จะต้องกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนระหว่างสิ่งที่เป็นความดี (Good) และความชั่ว (Evil) ที่เกิดขึ้นในการเคลื่อนไหวต่อสู้ครั้งนี้

นอกจากนั้นยังต้องระบุฝ่ายที่เป็นพระเอก (Protagonist) ตัวร้าย (Antagonist) หรือเหยื่อ (Victims) ให้ชัดเจนอีกด้วย

2.2 กรอบเสนอทางออก (Prognostic Frame) คือ การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาก็ได้ระบุไว้ในกรอบแรก ซึ่งการสร้างกรอบเสนอทางออกจะต้องมีการสร้างความเชื่อมโยงกันระหว่างข้อเสนอการแก้ไขปัญห (Proposed solution), แผนการต่อสู้ (Plan of attack) และยุทธศาสตร์ที่จะดำเนินการตามแผนต่อสู้ (Strategies for carrying out the plan) นอกจากนี้ข้อเสนอทางออกนั้นจำเป็นต้องมีความเป็นไปได้ (Possible) และมีความสมเหตุสมผล (Reasonable) อีกด้วย

2.3 กรอบจูงใจ (Motivational frame) มีลักษณะเป็นการประกอบสร้าง “ศัพท์แสงแห่งแรงบันดาลใจ” (Vocabularies of motive) (Snow, Vliegthart, & Ketelaars, 2019) เพื่อกระตุ้นเร้าและโน้มน้าวให้มวลชนเห็นถึงความจำเป็น เร่งด่วนที่จะต้องเข้าร่วมกิจกรรมหรือให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคม

เป้าหมายในการสร้างกรอบความคิด คือ การโน้มน้าวใจมวลชนให้เข้าร่วมและสนับสนุนการเคลื่อนไหว และเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับกิจกรรมและข้อเรียกร้องของขบวนการนั้นๆ การสร้างกรอบความคิดจึงมีลักษณะเป็นยุทธศาสตร์การระดมพลมากกว่าการเป็นยุทธศาสตร์การร้อยเชื่อมความคิด ความเชื่อและอุดมการณ์ของผู้คน อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีกรอบความคิดมิได้อธิบายถึงสิ่งที่เป็น “ปัจจัยเชิงอุดมการณ์” (Ideological factors) อันเป็นต้นปัญหารากสาเหตุของความทุกข์ร้อนที่ขบวนการทางสังคมและนักกิจกรรมนำมาประกอบสร้างกรอบความคิดเหล่านั้นเท่าใดนัก โดยการทราบถึงสิ่งที่เป็นรากของปัญหาและความเชื่อมโยงกับโครงสร้างอื่นๆทางสังคมที่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งจะทำให้องค์กรเคลื่อนไหวสามารถสร้างกรอบความคิดที่มีประสิทธิภาพในการโน้มน้าวใจมวลชนได้มากขึ้น สร้างแรงสั่นสะเทือนมากขึ้นและมีความยั่งยืนมากขึ้นด้วย

นอกเหนือจากการระดมพลังสนับสนุนที่มากขึ้นอันเป็นการสร้างแรงสั่นสะเทือนให้การเคลื่อนไหวที่เพิ่มมากขึ้นแล้ว การศึกษาปัจจัยเชิงอุดมการณ์ (Ideological factors) จะทำให้ผู้ศึกษาเห็นภาพของการต่อสู้ หรือการทำสงครามเพื่อครองอำนาจนำทางอุดมการณ์

(Hegemonic war) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อช่วงชิงและผลักดันโครงการทางการเมือง (Political project) แบบองค์รวมของชนชั้นหรือกลุ่มตนเอง โดยที่ผ่านมาขบวนการทางสังคมเน้นการต่อสู้แบบรายวัน และเป็นการต่อสู้ในประเด็นปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และ เควิน ฮิววิสัน, 2552) ข้อเสนอให้นำกรอบวิเคราะห์หรือมโนทัศน์อื่นๆที่ถูกผลิตขึ้นมา เพื่อให้มีส่วนช่วยในการอธิบายความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น จึงเป็นที่มาของการนำแนวคิดอุดมการณ์ดั้งเดิม-จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Common Sense-Good Sense) มาเป็นส่วนขยายการวิเคราะห์ให้มีความครอบคลุมเพิ่มขึ้น

3. อุดมการณ์ดั้งเดิม (Common sense)

อุดมการณ์ดั้งเดิม เป็นการอธิบายลักษณะของการมองโลกที่ถูกกล่อมเกลามาโดยบรรยากาศทางสังคมและวัฒนธรรมของปัจเจกชนทั่วไป โดยปราศจากการใช้เหตุผลเชิงวิพากษ์สำหรับกรัมซี คอมมอน เช่นสมิฐานะเป็น “ปรัชญาของผู้ที่ไม่ใช่นักปรัชญา” โดยการมองโลกในลักษณะดังกล่าวถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นปกครอง เพื่อเป็นการควบคุมโลกทัศน์ของผู้อยู่ใต้อำนาจ ให้ดำเนินไปในทางที่เป็นคุณ และเป็นไปตามที่ชนชั้นนำต้องการ กระบวนการสร้างอุดมการณ์ดั้งเดิม ถูกดำเนินผ่านกลไกต่างๆที่ปราศจากอำนาจบังคับในพื้นที่ประชาสังคม (วัชรพล พุทธรักษา, 2563) อุดมการณ์ดั้งเดิมนั้นมีลักษณะเป็นรูปแบบหรือวิธีคิดที่บุคคลมีต่อตนเองและโลกรอบตัวในลักษณะที่เชื่อว่าวิธีคิดเช่นนี้เป็นสิ่งปกติธรรมดาสำหรับทุกคนในสังคมเช่นกัน กรัมซีเห็นว่าวิธีคิดแบบสามัญสำนึกเป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เกิดขึ้นจากกระบวนการครองอำนาจนำ โดยการยึดครองพื้นที่ความคิดของประชาชนได้ ถือเป็นชัยชนะของชนชั้นครอบงำ (กาญจนา แก้วเทพ, 2551) นอกจากนั้นเขายังเชื่อว่ามนุษย์มีวิธีการและทัศนคติต่อการมองโลกที่แตกต่างกัน กล่าวคือ มนุษย์บางคนมองโลกที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยฐานของการวิพากษ์วิจารณ์ ในขณะที่มนุษย์บางคนรับวิธีคิดมาจากภายนอกและเชื่อตามนั้นโดยไม่มีการตั้งคำถามและไม่ขอสงสัยว่าเพราะเหตุใดตนจึงจะต้องเชื่อเช่นนั้น ซึ่งวิธีการมองโลกแบบหลังนี้เองคือสิ่งที่กรัมซีเรียกว่า “Common sense” (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2550) อุดมการณ์ดั้งเดิม (Common sense) นอกจากจะมีความสัมพันธ์กับ “อุดมการณ์” (Ideologies) แล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับศาสนา (Religions) มาายาคติ (Myths) รวมถึง ความเชื่อ (Beliefs) โดยการรับรู้

ของปัจเจกเกี่ยวกับโลกถูกกำหนดโดยสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ผ่านวัฒนธรรมและภาษาซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบริบทพื้นที่อีกด้วย (Martin, 2002)

วัชรพล พุทธรักษา (2559) อธิบายว่ากรัสมซึ่งมุ่งหมายให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “จิตสำนึกเชิงวิพากษ์” (Good sense) หรือเป็นการสร้าง “คอมมอน เซ็นส์ใหม่” เพื่อให้เกิดการมองโลกแบบใหม่ แบบที่มีได้ยึดโยงกับชุดความคิดใดที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้นมาให้ นับว่าเป็นแนวทางการสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับอุดมการณ์ของผู้คนในสังคม สามารถเกิดขึ้นได้จากการวางกลยุทธ์การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of position) ผ่านกลไกต่าง ๆ ในระยะยาวโดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นผู้คนในสังคมให้มีการมองโลกเชิงวิพากษ์ และยึดครองพื้นที่ทางความคิดจากคอมมอนเซ็นส์ของสังคม

อุดมการณ์ดั้งเดิม (Common sense) สามารถนำมาใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมได้ โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นปัจจัยเชิงอุดมการณ์ (Ideological factors) ที่มีผลต่อการเกิดปัญหาและความทุกข์ร้อนของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะต่อกลุ่มผู้ที่มีพลังต่อรองน้อยหรือกลุ่มผู้มีสถานะรอง (Subaltern)ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิง ผู้มีความหลากหลายทางเพศ กลุ่มชาติพันธุ์ ผู้พิการฯ ยกตัวอย่างเช่น อุดมการณ์ปิตาธิปไตย (Patriarchy) ที่กดทับสิทธิเสรีภาพและควบคุมเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงมิให้แสดงออกหรือประกอบนิติกรรมใดโดยมิได้รับความยินยอมจากชาย รวมทั้งกดทับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ มิให้แสดงเจตจำนงสมรสและสร้างครอบครัวตามกฎหมายได้ เนื่องจากกฎหมายอนุญาตเพียงกรณีเดียว คือกรณีที่มีเพศสภาพและเพศกำเนิดเป็นชายและหญิงเท่านั้น

ดังนั้น การศึกษาขบวนการทางสังคม จึงมีอาจที่จะละเลยมิติทางอุดมการณ์ รวมทั้งการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์ (Ideological/ Hegemonic struggle) การนำแนวคิดอุดมการณ์ดั้งเดิม (Common sense) มาเป็นกรอบวิเคราะห์จะสามารถทำให้นักวิชาการและนักกิจกรรมของขบวนการทางสังคม เห็นภาพของอุดมการณ์ซึ่งเป็นรากฐานของปัญหาและความทุกข์ (Roots of problems and grievances) ซึ่งจะเป็นการกำหนดทิศทางของการเคลื่อนไหวและการดำเนินการกิจต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการสร้างกรอบโครงสร้างความคิด (Framing) มีจะมียุทธศาสตร์ดั้งเดิมเป็นเป้าหมายสำคัญในฐานะอุดมการณ์ชั่วคราวสำหรับการสร้างอุดมการณ์ใหม่ขึ้นมาท้าทาย แข่งขันและต่อสู้ ด้วยความมุ่งหวังใหม่ที่จะครองอำนาจในระดับอุดมการณ์ ซึ่งนอกเหนือจากจะเพิ่มประสิทธิภาพในการระดมพลังมวลชนแล้ว การสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับอุดมการณ์จะนำมาซึ่งรากฐานของการดำรงอยู่ที่มั่นคงและยั่งยืนกว่าเป้าหมาย

รูปแบบเดิมของการเคลื่อนไหวที่มุ่งเพียงแค่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายหรือกฎหมายแต่เพียงเท่านั้น

4. กรอบความคิดเชิงวิพากษ์ (Good Frame)

แนวคิดทางการเมืองของกรัมชีหลายแนวคิดถูกนำมาใช้ศึกษาและอธิบายขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะแนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ซึ่งถูกใช้เป็นกรอบวิเคราะห์มิติเชิงอำนาจและการครอบงำโดยเฉพาะของฝ่ายที่เป็นรัฐหรือกลุ่มผู้มีอำนาจในรัฐ และภาคประชาสังคม (ขบวนการทางสังคม) ซึ่งมีฐานะเป็นกลุ่มตรงข้ามฝ่ายครองอำนาจนำ (Counter hegemony) อย่างไรก็ตามเมื่อทบทวนวรรณกรรมเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะการศึกษาด้วยกรอบวิเคราะห์อุดมการณ์ดั้งเดิมและจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ พบว่ายังไม่มี ความชัดเจนในแง่ของการนำมาใช้วิเคราะห์และอธิบายขบวนการทางสังคมสักเท่าใดนัก ทั้งที่ แท้จริงแล้วแนวคิดเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และสามารถนำมาใช้ร่วมกันเพื่อวิเคราะห์ ปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองที่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งการใช้กรอบวิเคราะห์หลักเพียง กรอบวิเคราะห์เดียวอาจไม่เพียงพอและอาจมีข้อจำกัดที่จะอธิบายปรากฏการณ์นั้นได้ ดังจะได้ อธิบายดังนี้

4.1 ทฤษฎีกรอบความคิดของเดวิด สโนว์ เป็นกรอบวิเคราะห์ที่ใช้อธิบายหน้าที่ใน การสร้างกรอบความคิดหลัก (Core framing tasks) จากปัญหาและความทุกข์ร้อน (Problems and grievances) ที่เกิดขึ้นกับผู้คนในสังคม สโนว์แบ่งกรอบความคิดออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ กรอบระบุปัญหา (Diagnostic frame), กรอบเสนอทางออก (Prognostic frame) และกรอบจูงใจ (Motivational frame) เมื่อขบวนการเคลื่อนไหวสร้างกรอบโครง ดังกล่าวขึ้นมาแล้ว จะได้นำออกไปสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจมวลชนเป้าหมายให้เข้าร่วมกิจกรรม เคลื่อนไหวและสร้างความชอบธรรมให้กิจกรรมของตนเอง แต่ไม่ได้อธิบายว่าปัญหาและความ ทุกข์ร้อนเหล่านั้นเกิดขึ้นจากอุดมการณ์ความคิดใด รวมทั้งไม่ได้อธิบายมิติการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ ความคิด หรือการช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์

4.2 แนวคิดอุดมการณ์ดั้งเดิมของอันโตนิโอ กรัมสชีจะอธิบายอุดมการณ์ดั้งเดิม (Common sense) ในฐานะชุดความคิดหนึ่งที่ถูกจัดวางไว้ในอดีต โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออำพราง และรักษาอำนาจบางประการไว้ อุดมการณ์ดั้งเดิมจะไม่ถูกตั้งคำถามและวิพากษ์ถกเถียงถึง ที่มาที่ไปรวมทั้งเหตุผลของการมีอยู่ กรัมสชีจึงเสนอว่าสังคมควรจะมีสิ่งที่เรียกว่าจิตสำนึก

เชิงวิพากษ์ (Good sense) หรือการมองโลกในแบบใหม่ ซึ่งเกิดได้ด้วยกระบวนการสร้างคอมมอนเซนส์ใหม่ขึ้นมาท้าทาย ต่อสู้และช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดจากอุดมการณ์ดั้งเดิม ซึ่งเขามองไปที่ระบบการศึกษาว่าจะเป็นสถาบันสำคัญที่จะทำหน้าที่สร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ให้เกิดขึ้นกับผู้คนในสังคมได้ (วัชรพล พุทธรักษา, 2559) อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากพื้นที่ทางการศึกษาแล้ว ยังมีพื้นที่การเรียนรู้และการต่อสู้ทางสังคม-การเมืองอีกหลายพื้นที่ซึ่งมีการต่อสู้ช่วงชิงความเป็นผู้ครองอำนาจนำทางอุดมการณ์อยู่ตลอดเวลา เป็นพื้นที่ซึ่งมีการไหลเวียนของอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและมีการต่อสู้แข่งขันกันอย่างเข้มข้น ดังนั้น ควรมีการนำกรอบวิเคราะห์อุดมการณ์ดั้งเดิม-จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ มาใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอื่นๆที่เกิดขึ้น รวมทั้งอธิบายมิติเชิงอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นในการเคลื่อนไหวทางสังคมและขบวนการทางสังคมด้วย

ผู้เขียนได้นำทฤษฎีกรอบโครงความคิดของเดวิด สโนว์ (Snow's frame theory) และแนวคิดอุดมการณ์ดั้งเดิม-จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci's Common sense – Good sense) มาเป็นกรอบวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อขยายมุมมองการสร้างกรอบโครงความคิดหลัก (Core framing tasks) ของเดวิด สโนว์ ด้วยการนำคำว่า “Frame” รวมเข้ากับคำว่า “Good” เป็นคำว่า “Good frame” โดยใช้คำแปลภาษาไทยว่า “กรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์” ซึ่งเป็นการประกอบสร้างความหมายให้คนในสังคมตั้งคำถามต่ออุดมการณ์ดั้งเดิมที่มีอยู่ ว่านอกจากจะเป็นรากฐานของปัญหาและความทุกข์ร้อนที่เกิดขึ้นแล้ว อุดมการณ์ที่มีอยู่เดิมเหล่านั้นถูกสร้างและจัดวางเพื่อประโยชน์ของชนชั้นนำกลุ่มใด มีกลไกการครอบงำทางความคิดอย่างไร มีกระบวนการครอบงำผ่านพื้นที่ใดๆ โดยกรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์ จะเป็นกรอบโครงที่กระตุ้นเร้าให้ผู้คนในสังคมมีความคิดเชิงวิพากษ์ ตั้งคำถามและมุ่งหมายผลักดันให้เกิดการมองสังคมแบบใหม่ กรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์ที่ดี นอกจากจะสามารถกระตุ้นเร้าให้ผู้คนปรับมุมมองที่มีต่อสังคมใหม่แล้ว ยังสามารถเพิ่มระดับของพลังอำนาจในการท้าทาย ต่อรอง และช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับอุดมการณ์เป็นการยกระดับการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการทางสังคมจากเดิมที่อาจสู้แบบรายวัน หรือสู้เฉพาะประเด็นปัญหา เมื่อบรรลุเป้าหมายแล้วก็อาจเลิกกันไป ในขณะที่อุดมการณ์ที่กดทับและเป็นรากฐานของปัญหายังดำรงอยู่ แต่เมื่อสามารถต่อสู้และช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์ได้ เชื่อว่าน่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนมากขึ้น

5. สรุป

กรอบวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมที่แตกต่างกัน มีผลต่อการสร้างคำอธิบายและองค์ความรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม ขบวนการทางสังคม รวมทั้งปรากฏการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่าไม่มีกรอบวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม หรือกรอบวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์ใดที่จะสามารถให้คำอธิบายขบวนการทางสังคม หรือปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างละเอียดและครอบคลุมเพียงกรอบวิเคราะห์เดียว ดังนั้น การมีคลังความรู้เกี่ยวกับกรอบวิเคราะห์ทางสังคมที่หลากหลาย จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะต่อนักวิชาการ นักศึกษาและผู้สนใจศึกษาขบวนการทางสังคม เบื้องต้นของการศึกษาขบวนการทางสังคม ส่วนใหญ่เริ่มต้นด้วยการศึกษาหาความรู้และทำความเข้าใจกรอบวิเคราะห์ที่มีอยู่มากมาย ซึ่งจะทำให้พบมิติที่กรอบวิเคราะห์เหล่านั้นมุ่งศึกษาอธิบาย เป็นจุดที่ถูกขบขันให้โดดเด่น รวมทั้งพบว่ามิติใดบ้างที่ถูกละเลยและมีได้อธิบายถึง ผู้ศึกษาขบวนการทางสังคมสามารถประยุกต์รวมกรอบวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์กรอบต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างมีหลักการได้ เปรียบเสมือนหนึ่งว่าเป็นการสร้างเครื่องมือใหม่ในการศึกษาขบวนการทางสังคม โดยนำจุดขบขันของแต่ละกรอบวิเคราะห์มาผนวกรวมกัน อันจะทำให้ผู้ศึกษาขบวนการทางสังคม รวมทั้งผู้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม และการเมือง สามารถวิเคราะห์ สร้างคำอธิบายและสร้างองค์ความรู้ที่มีความครอบคลุมประเด็นมิติที่สำคัญ ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ใน ทุกวัน รวมทั้งก้าวทันปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีความสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นด้วย

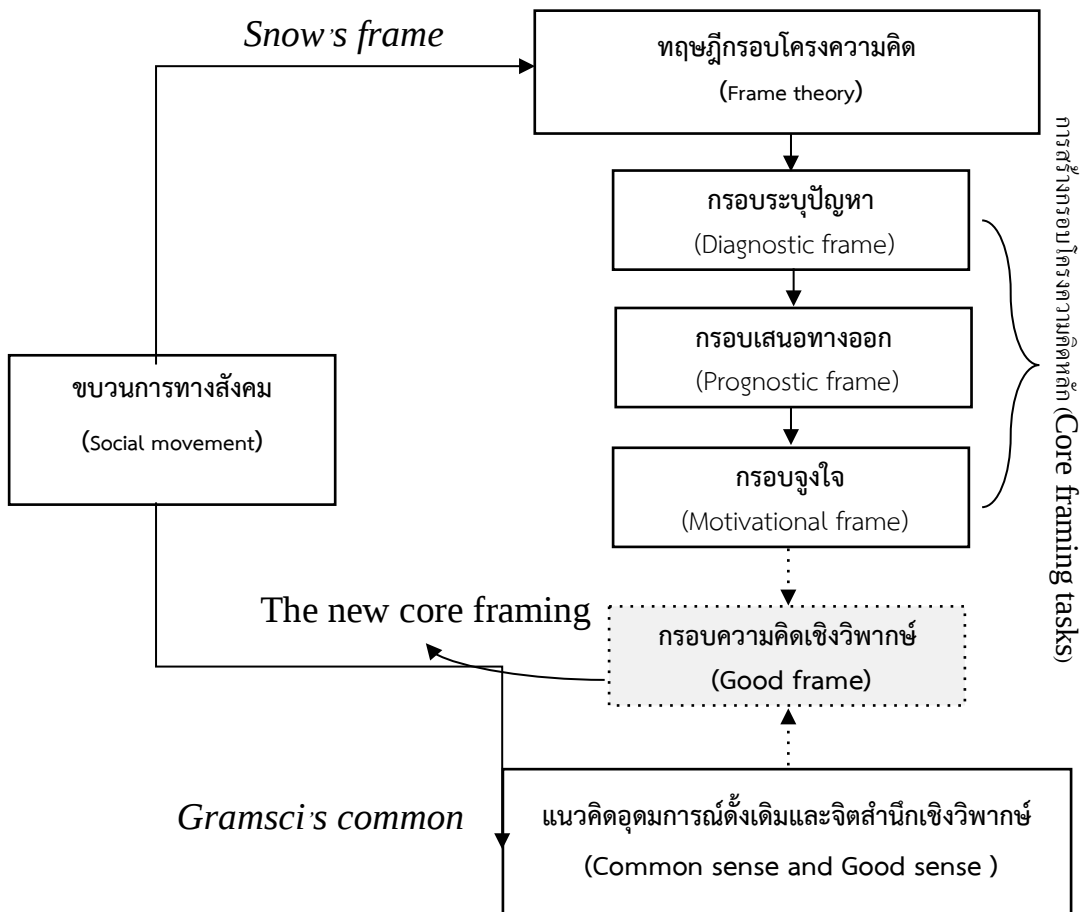
6. องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากบทความวิชาการนี้ คือ การขยายขอบเขตการศึกษาขบวนการทางสังคม (Social movement studies) ในส่วนของการสร้างกรอบโครงความคิดเพื่อระดมพลังมวลชนสนับสนุน (Micro mobilization) โดยการพิจารณาและวิเคราะห์ครอบคลุมไปถึงมิติเชิงอุดมการณ์ การต่อสู้และแข่งขันทางอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองเดิมกับขบวนการทางสังคมและมวลชนในสังคม ในฐานะที่อุดมการณ์ดั้งเดิมมีฐานะเป็นรากฐานของปัญหาและความทุกข์ร้อน (Roots of problems and grievances) ซึ่งขบวนการทางสังคมจะต้องนำมาเป็นฐานในการประกอบสร้างชุดความหมาย (Meaning construction) เพื่อระดมพลังมวลชนให้เข้ามาร่วมและสนับสนุนกิจกรรมเคลื่อนไหวตามกรอบวิเคราะห์ทฤษฎีกรอบโครงความคิด (Frame theory) ของเดวิด สโนว์ (David Snow) ซึ่งเมื่อนำกรอบวิเคราะห์อุดมการณ์ดั้งเดิมและจิตสำนึก

เชิงวิพากษ์ (Common sense And Good sense) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) มาวิเคราะห์ประกอบกัน จะทำให้ผู้ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดความเข้าใจและสามารถอธิบายมิติเชิงอุดมการณ์และการต่อสู้เชิงอุดมการณ์เพื่อช่วงชิงพื้นที่ความคิดในสังคมที่เกิดขึ้นในการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยผู้เขียนเสนอว่าขบวนการทางสังคมหรือนักกิจกรรม มีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องสร้างกรอบโครงความคิดเพิ่มอีกประเภทหนึ่งนอกเหนือจากกรอบโครงความคิด 3 ประเภทตามที่สโนว์เสนอ กรอบโครงความคิดใหม่นี้ดังกล่าว คือ “กรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์” (Good frame) เกิดขึ้นจากการนำคำว่า “Frame” จากทฤษฎีกรอบโครงความคิดของสโนว์มารวมกับคำว่า “Good” จากแนวคิดจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Good sense) ของกรัมสกี

กรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์ (Good frame) หมายถึง กรอบโครงความคิดชุดความหมาย หรืออุดมการณ์ใหม่ที่ขบวนการทางสังคมและนักกิจกรรมได้ประกอบสร้างขึ้นมาจากอุดมการณ์ดั้งเดิม (Common sense) ที่ดำรงอยู่ในสังคมก่อนหน้า โดยเป้าหมายหลักของการประกอบสร้างกรอบโครงความคิดเชิงวิพากษ์ คือการสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ให้เกิดขึ้นกับผู้คนในสังคม ด้วยการกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามต่อสถานะและการดำรงอยู่ของอุดมการณ์ดั้งเดิม และความยุติธรรมที่แฝงตัวอยู่ในพื้นที่ต่างๆรอบตัว เช่น วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม กฎหมาย นโยบายฯ โดยให้ถือว่าการสร้างกรอบโครงเชิงวิพากษ์ เป็นภารกิจหนึ่งที่สำคัญเช่นเดียวกับการสร้างกรอบโครงความคิดประเภทอื่นๆ เพื่อให้เกิดผลสะท้อนและการเปลี่ยนแปลงแบบเป็นองค์รวมที่มีความมั่นคงและยั่งยืน ดังเช่นที่ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และ เควิน ฮิววิสัน (2552) อธิบายว่าการศึกษามิติการครองอำนาจนำเชิงอุดมการณ์ (Hegemonic war) ดำเนินไปอย่างมีเป้าหมายเพื่อช่วงชิงและผลักดันโครงการทางการเมือง (Political project) แบบองค์รวมของชนชั้น(กลุ่ม)ของตนเอง จากเดิมที่ขบวนการทางสังคมเน้นการต่อสู้แบบรายวัน และต่อสู้เพื่อประเด็นปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

ภาพที่ 1. แผนภาพการประยุกต์ทฤษฎีกรอบโครงความคิดของเดวิด สโนว์ และแนวคิดอุดมการณ์ดั้งเดิม-จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ของอันโตนิโอ กรัมสกี

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ. (2550). เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ : Hegemony โดยสังเขป และวาทกรรมของแนวชุมชน. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2007/02/11572>
- เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ, และ เควิน ฮิววิสัน. (2552). บทวิพากษ์ "การเมืองภาคประชาชน" ในประเทศไทย: ข้อจำกัดของแนววิเคราะห์และยุทธศาสตร์การเมืองแบบ "ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่". สืบค้นจาก https://thaipoliticalprisoners.files.wordpress.com/2009/01/fadiewkan_20091.pdf
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2552). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2559). กรัสมชี การศึกษาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. สืบค้นจาก https://www.researchgate.net/profile/Watcharabon-Buddharaksa/publication/291357616_Gramsci_Education_and_Social_Transformation/links/56a2c60508aef91c8c0f15a6/Gramsci-Education-and-Social-Transformation.pdf
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2563). *บทสำรวจความคิดทางการเมืองของอันโตนิโอ กรัสมชี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สมมติ.
- เอกพลณัฐ ญัฐพัชรัตน์. (2556). พลวัตภายในแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 43(1), 181-204.
- Benford, R., & Snow, D. (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611-639.
- Martin, J. (2002). The political logic of discourse: a neo-Gramscian view. *History of European Ideas*, 28(1-2), 21-31.

- Snow, D. A. (2004). Social movements as challenges to authority: Resistance to an emerging conceptual hegemony. Retrieved from [https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/S0163-786X\(04\)25001-7/full/html](https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/S0163-786X(04)25001-7/full/html)
- Snow, D. A., & Benford, R. D. (1988). Ideology, frame resonance, and participant mobilization. *International Social Movement Research*, 1(1), 197-217.
- Snow, D. A., Rochford, E. B., Jr., Worden, S. K., & Benford, R. D. (1986). Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation. *American Sociological Review*, 51(4), 464-481.
- Snow, D. A., Vliegenthart, R., & Ketelaars, P. (2019). The framing perspective on social movements: Its conceptual roots and architecture. In D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi, and H. J. McCammon (Eds.), *The Wiley Blackwell companion to social movements (2nd ed.)*. (pp. 392-410). Hoboken, NJ: Wiley Blackwell.